

ILMA RAKUSA

Ráérő idő

Mesék

Ami a ráérő időt illeti, Ray Bradbury tudományos fantasztikus regényét, a *Fahrenheit 451*-et, régóta meghaladta a valóság. Bradbury kizárta világából az időnek ezt az elavult formáját, mert lehetőséget kínál a gondolkodásra. Ennek következtében nem fordulhatnak elő benne hangulatos verandák, ahol csak úgy üldögél az ember a hintaszékében, és semmit nem tesz. A mai világban nincs olyan totalitárius központ, amely ellenőrzi az emberek viselkedését. A medializált (globalizált) turbokapitalizmus tölti be ezt a szerepet, amely senkit nem enged megpihenni, ellenkezőleg, minden téren az állandó mobilitásra kész aktivitást hajszolja. A ráérősen eltöltött időt hanyélesnek, ennél fogva kudarcnak tekinti. Aki nem vesz részt minden pillanatban a mozgásban, biztos vesztesnek érezheti magát.

Mégis jobban kellene tudnunk, mit is jelent az időtöltésnek ez a formája. Bizonyos számú ráérő semmittevőre, mondja Miguel de Unamuno, „szükség van egy magasabb kultúra kifejlődéséhez”. Más szóval: „A hanyéelő egyike a legaktívabb embereknek.” Tevékenységeihez tartozik a gondolkodás, az álmodozás, a tűnődés, az emlékezés, mindaz, amiből a cselekedetek – nem csak írókról szólván – legfontosabb impulzusai fakadnak. A paradoxon abban áll, hogy a vélt semmittevésből cselekvés lesz, a lelassulásból pedig kezdeményezés (mozgás) következik. Talán nem egészen véletlenül rímel egymásra a latinban az *otium* (csendesség, valamire való idő) és a

---

Ilma Rakusa 1946-ban született Rimaszombaton, édesanyja magyar, édesapja szlovák. Gyermekkorát Budapesten, Ljubljanában és Triesztben töltötte. Szlavisztikát és romanisztikát tanult Zürichben, Párizsban és Szentpétervárott. Doktori értekezésének címe: *Tanulmányok a magány motívumáról az orosz irodalomban*. 1977 óta a zürichi egyetem tanára. Költő, író, publicista, műfordítóként pedig orosz, francia, szerb-horvát, magyar nyelvekből fordít (magyarból pl. Nádas Péter és Kertész Imre műveit). Zürichben él, tevékenységét számos nemzetközi díjjal ismerték el.

negotium (ügy, foglalatosság). És nem csoda, ha Marakesben zugárusok (kifogástalan franciasággal) így kiáltanak az ember után: „Aki siet, már halott.” (Les gens pressés sont déjà morts.)

A ráérő idő tehát titokban nagyon is tevékeny. Tevékeny, mint az unalom (hosszas elidőzés valami fölött), amit rövid távra és élményszerzésre tervező társadalmunk szüntelenül megpróbál száműzni, mintha nem hordozna magában fontos erőforrásokat. „Unalmunknak saját énünkben kell útra kelnie”, állítja Wilhelm Genazino a Büchner-díj átvétele alkalmából mondott beszédében, „hogy megismerje a saját magáról alkotott gondolatokat. Csak ez az önfeledt semmittevés képes a teremtett világot pillanatonként megfejtetni és megnyugvást kínálni a számára.” A Genazino által kimondott vétó azok ellen irányul, akik eseményekben, „event”-ekben gondolkodnak. „El a kezekkel az unalmunktól! Ez az utolsó ablakunk, ahonnan zavartalanul, mert ellenőrizetlenül tekinthetünk a világba!”

Az idő e rejtetten tevékeny formái összetartoznak, és mint ilyenek elszánt védelemre szorulnak: a ráérő idő, az unalom – és a fáradtság. Ami az utóbbit illeti, Peter Handke *Versuch über die Müdigkeit* (A fáradtságról) című kötetében érzékletesen megrajzolta, hogy a nagyfokú elcsigázottság, a kvázi alvajárási állapot micsoda ritka fogékonyságot és éleslátó „megközelíthetőséget” idéz elő. Alaszkából hosszú repülőút után éjszaka megérkezik New Yorkba, és úgy dönt, nem megy el azonnal egy szállodába, hanem leül a Central Parkban egy padra, és figyeli a járókelőket. „Az ily módon szemlélődőt a fáradtság csodaszerűen megfosztotta személyes énjétől, amely örökké nyugtalanságot kelt: lehullott róla minden torzulás, szokás, hóbort és gond, semmi más nem maradt, csak a szabaddá vált szemek, melyek végre oly kifürkészhetetlenek voltak, mint Robert Mitchum tekintete. És azután: az önfeledt szemlélődés tevékenyé vált, s már nem csupán az arra járó szép nőkre irányult, a világon mindent a maga fókuszába vont, ami mozgott és élt. A fáradtság tagolta – nem szétbontva, hanem az egészet megismertette – a szokásos zűrzavart, általa ritmizálódott a fáradtság széles horizontja, a forma – mert formát láttam, ameddig a szemem ellátott – jótéteményévé.”

Annak, aki időt ad magának, hogy elmerüljön a fáradtságban, egyszerre lesz sajátja a majdnem misztikus éleslátás és a mindenség felszabadult érzése. Anélkül, hogy „feltűnő és fontoskodó légzőgyakorlatokat végezne vagy jógatartást venne föl”, eljut a meditáció állapotába: „Oda sem kell rá figyelned, mégis helyesen ülsz és lélegzel a fáradtság fényében.” Az „ezernyi összefüggéstelen esemény” éppen ebben a fényben áll össze „csodálatosan finoman tagolt, könnyed elbeszéléssé”.

Elmerülni a tenger látványában, miközben lassan túlcsordul bennünk a fáradtság. Hallgatni a partnak verődő hullámokat. A hullámok a partot nyaldossák, a sziklának csapódnak, hangjuk álomba ringat. Ülök anyámmal a barcolanai tengerparton; jobbra a

miramari kastély világos sziluettje, balra a trieszti öböl, előttem víz, ameddig csak a szem ellát. A horizonton lassan tovaúszó vitorlások. És mindez csillámló fénybe merítve. „M’illumino d’immenso”, írja csodás egyszerűséggel Giuseppe Ungaretti. A gyermek, aki akkoriban voltam, még nem ismert ilyen verssorokat. Annál többet azokból a mesékből, amelyek szépséges refrénje örökre összekapcsolódott a tenger hullámverésével. A kiskakas és a kiscsibe vándorútra keltek. Mentek, mentek, mendegéltek, míg egy körtét nem találtak. De a körte olyan nagy volt, hogy megakadt a kiscsibe torkán. Ekkor azt mondta a kiscsibe: Gyorsan, kiskakas, hozz nekem vizet, különben megfulladok. Elszaladt ekkor a kiskakas a kúthoz. Kedves kút, adj nekem vizet, a vizet elviszem a kiscsibének, mert különben megfullad a körtétől. Nem adok neked vizet, mondta a kút, amíg el nem hozod nekem a szépséges lány koszorúját. Ekkor elszaladt a kiskakas a szépséges lányhoz. Szépséges lány, fonj nekem egy koszorút. Nem fonok, mondta a szépséges lány, amíg nem hozol nekem tejet a tehéntől. És ekkor elszaladt a kiskakas a tehénhez. Tehén, adj nekem tejet, a tejet elviszem a szépséges lánynak, a szépséges lány fon nekem koszorút, a koszorút elviszem a kútnak, a kút ad nekem vizet, a vizet elviszem a kiscsibének, mert különben megfullad a körte miatt... csak gyűltek, szaporodtak az akadályok, hogy aztán csodálatos módon megoldódjék minden, éppen amikor kellett. Az örömtől rendszerint el is aludtam. Hogy aztán egy manó, a békakirály vagy egy keleti kalifa visszahozzon az itt és most jelenvalóságába. Anyám olvasott, a tenger a szirteket verte, fehér hajók úsztak be a képbe, és a lemenő nappal feltámadt egy kicsit a szél. A legfiatalabb királylány, akit idősebb testvérei meggyilkoltak, éppen juharcává változott. Mögöttünk amerikai katonák sétálgattak (őrzéskor cirkáltak) – Trieszt „A” övezetében éltünk –, sokféle benyomást szereztem, melyekkel mind meg kellett birkóznom. A tenger változékony állandósága azonban, amelyet anyám hangja bearanyozott, a tágasság és a biztonság érzetét keltették bennem. Tenger – mese – zene. És a szieszta lassan vonuló óráinak melankolikus csendessége. Ilyenkor megnyugodott a világ a zsalugáterek mögött, és fantáziám fénynyalábokból megalkotta saját képzeletvilágát. Különös módon csupa szem és fül voltam, rezzenéstelenül csendes, de mohón vágyakozó a legkisebb mozdulatra is. Csempék fekete-fehér ritmusa, valahol lépések tompa hangja és a folyékony világosság a zsalugáter réseiben. Ez elegendő volt számomra valahány képzeletbeli utazásra. Ebben a féltett camera obscurában kezdtem el írni.

A *savoir-vivre* lényege nem utolsósorban az, hogy az ember saját mértéke és tempója szerint él, nem zárkózik el a (látott, megélt dolgok) közvetlenség(é)től, hogy rábízsa magát saját érzéki szemléletére. Amit a média áradása örökké akadályozni próbál. A média előre megszerkesztett (készen felkínált) „másodlagos” valósága megghiúsítja az önálló gondolatok és igazi érzések megszületését, annál is inkább, mivel alá van vetve a reklámnak. A tévéműsorok nagy része nem egyéb, mint reklámok és fecsegések összevagdalt

halmaza, és aki kisgyerek korától ilyen műsorok között kapcsolgat, annak fáradtságos lesz egyszerű, nyugodt tevékenységekben kielégülést találnia vagy belső zaklatottságát csillapítania. Mint ahogy egy szenvedélyes videojátékos is aligha lenne képes agresszivitásától homokvárépítéssel vagy repülőmodellek készítésével megszabadulni.

Denis Grozdanovitch *Rövid értekezés a lelki nyugalomról* című írásában időtlen időszerűséggel emel szót a sétálás és a sakkozás, a kávéházakban való üldögélés és a sárkányeregetés, az epikureus dilettálás és a dilettáns epikureusság mellett, hogy a megnövekedett szabadideje miatt nehézségekkel küzdő társadalom teljesítménydiktátumaival szemben a lelkes ábrándosság mellett érveljen. Vigasztaló, hogy 2002-ben, Párizsban megjelent esszéjét a *L'Express* című lap az év könyvének választotta, és rövid időn belül több kiadást is megélt.

A „nyugodt ráhagyatkozás”, ahogy Wilhelm Schmid *Bevezetés az életművészetbe* című könyvében írja, „hagyja, hogy a dolgok ismét magukban nyugodjanak, ahelyett, hogy beavatkozna; ellenkezőleg, olyan szabadságra tesz ajánlatot, amely az élet lelassított tempójának és az idő mérséklődő szorításának az eredménye, és amely megengedi a cselekvő alanyoknak, hogy fölcsumdván ismét eszméleteire ébredjen. *Teret engedni a Másiknak*, a Másiknak minden értelemben, ezzel járulhat hozzá a ráhagyatkozó magatartás egy másfajta modernség tér-idő-kultúrájához.” Schmid azt is hangsúlyozza, hogy az ökológiai életművészetnek ez az alapeleme nem merül ki a technikai világ naiv ellenzésében, „a nyugodt ráhagyatkozásnak ez az új formája a technika használatának tapasztalatából ered”: ez, úgy mond „az élet új technikája”.

Igaz az állítás: a munka és a ráérő idő, a teljesítményhisztéria és ráhagyatkozás kölcsönösen feltételezik egymást. A polemikus dac vagy a visszavonulásról szóló biedermeier képzelődések pedig aligha kerekedhetnek felül a kollektív turbo-klímán. Ez az ellentmondás azonban nem akadályozhatja meg, hogy egy túlfeszített társadalom egzaltáltságával szembesüljünk. A hirtelen felgyorsuló iparosodás és városiasodás közepette már Paul Lafargue értekezett erről 1883-ban, *Le droit à la paresse* című írásában, amelyben a lustaság nagyszabású rehabilitálására vállalkozott. Érdekes módon Kazimir Malevics, az orosz szuprematizmus megalapítója Lafargue írására támaszkodik, amikor *A lustaság mint az emberiség tulajdonképpeni valósága* (1921) provokatív hangvételű traktátusában kritika alá vonja a munka lenini kultuszát, a hasznosság elvének dicsőítését és az aktivizmus etikáját. A lustaság nem „minden gond és teher szülőanyja”, hanem – fordítva – „az élet anyja”, mondja Malevics, aki a tárgyatlanlanságról alkotott szuprematista vélekedésével a teljes haszon-talanság mellett is síkra szállt. A lustaság (vagy a pihenés) állapotában elrejtődik a teremtő Isten teremtői képessége és tökéletes nyugalma. Ez a sztoikus *ataraxiára*, vagyis a „lelki nyugalom”-ra emlékeztet.

A modernség istene azonban a sebesség lett, és vele együtt a technika, valamint a hatékonyság. Olvassuk csak még egyszer Ray Bradburyt a *Fahrenheit 451*-ben:

„– Forgassuk még gyorsabban a filmet, Montag. Fogd. Olvasd. Hallgasd. Tempó! Ide. Óda. Gyorsan. Lépés. Fel. Le. Ki, miért, hol, merre? Hé! Hó! Csattanás. Cuppanás. Ütés. Bim-bam-bumm! Kivonat a kivonatból. Kivonat a kivonat kivonatából. Politika? Előbb egy hasáb, két mondat, címfej. Aztán menet közben még ez is eltűnik. A kiadók, vállalkozók, bemondók csak megzavarják az ember agyát, míg aztán az óriási gépi forgatag elsöpör minden fölösleges, időpocsékoló gondolkodást!” (Göncöl Kiadó, Budapest, 1981, 65, Loránd Imre fordítása.)

Helyesen jósolta meg, mert régóta éppen ez a hektika határozza meg sorsunkat. Csak az a kérdés, hol marad a „dromokrácia” (Paul Virilio) diktatórikus rezsimjében megtakarított idő. Elfecsérlődik, míg hosszú sorokban ácsorgunk pénztárak előtt, szószátyár reklámokat bámulunk, közlekedési dugókban várakozunk. A kíméletlen racionalizálási hév lassuláshoz vezet, az időmegtakarítás időhiányt okoz. (Elias Canetti szavaival: „Minden felgyorsult, hogy több időnk legyen. Eközben egyre kevesebb időnk van.”) Az időszámláló se éjjel, se nappal nem engedélyez egyetlen pillanatot sem az önfeledtségre. És itt ismét a ráérő idő mellett kezdhethetnénk érvelni. Jöjj, mese! Terjeszkedj, tenger! Fogadd magadba a másodpercek vonulását!

(Fürjes Gabriella fordítása)